

Pučki pamfleti Milana Obradovića

Prilog donosi osvrt na neke antisemitske pučke pamflete Milana Obradovića.

Milan Obradović rođen je 1865. (1868?) u Divoselu u Lici, a umro 1944. godine u Derventi, nakon bombardiranja, od posljedica ranjavanja. Nakon mature, živio je u Pakracu gdje je 1884. započeo sa skupljanjem narodnih pjesama. Radio je kao učitelj u Bosni, zatim u selima oko Bjelovara i kraj Požege; neko vrijeme službovao u Zagrebu. Vrijedan je njegov sakupljački rad usmenih narodnih pjesama i ostalih književnih vrsta usmene književnosti objavljen u nedavno izašloj knjizi koju je priredila i načinila izbor Slavica Garonja-Radinac: Milan Obradović, *Srpske narodne pjesme iz Zapadne Slavonije*. Topusko-Novi Sad, 1995, 388 str.

Ostala je nepoznata tamna strana njegova djelovanja kao pučkog pisca pamfletiste i kavgađije; potpisivao se kao »novinar iz Bjelovara«. Prešućivanje opterećuje najviše one koji bi o tome šutjeli; člankom se registriraju Obradovićevi pamfleti koji su negdje između pučke književnosti i prizemne »žute štampe«. Svaka zajednica ima opterećenja o kojima treba govoriti u svrhu mentalnog i etičkog pročišćenja.

Autor pučkih pamfleta, pamfletskih proglaša i poslanica objavljivanih prije I. svjetskog rata i nakon rata – mnogi svesci ne nose godinu izdanja (ponekad je rukopisom označena godina primitka u knjižnici), u karakterističnim, jeftinim pučkim svescima od 8 i 16 stranica, uglavnom formata 11×15 cm, prodavanih po cijeni od 10 i 20 filira, Milan Obradović sebe naziva: »književnik i novinar u Bjelovaru; dobar poznavalac krasnog spola; branitelj kršćana od Judine i Iskariotske sile i moći; branitelj sirotnih i potlačenih od bogatih i silnih; ukrotitelj azijatske zvjeradi«, dok je svoje pamfletsko pisanje ispod jednog naslova označio: »kao sunce na nebu istinito«!

Pučki zadrtni antisemitski pisac i agresivni branitelj kršćana, i Srba i Hrvata, od Židova, krivaca za sve nevolje u Hrvatskoj, registriran je u knjizi Krešimira Kovačića: *Priče iz starog Zagreba*.¹

U »Narodnoj kavani« je jednog dana pobrao batine novinar Milan Obradović, antisemit, koga je snažni zagrebački trgovac Schwarz izmlatio kao vola u kupusu, zbog jednog uvredljivog članka.

¹ Krešimir Kovačić, *Priče iz starog Zagreba*. Izbor ilustracija i bilješke: Nada Premrl. Grafički zavod Hrvatske. Ljubljana 1990, str. 19.

* * *

Pučki svesci Milana Obradovića štampani su, prema povremenim piščevim podacima, u pet hiljada primjeraka i besplatno dijeljeni, kako je ponekad označeno na naslovnoj stranici, ili su, npr., po cijeni od 10 filira označeni: »100 komada 5 kruna« ili: »Ko u pismu pošalje za 50 fil. pošt. maraka, dobiva ovu i još 15 antisemitskih knjiga«, »100 komada u 1/2 cijene, 1000 i više u 1/4 cijene«, što pretpostavlja mogućnost da netko kupi odnosno preuzme prodaju stotinu ili hiljadu primjeraka, što je već kao pretpostavka nedjeljivi dio pučke, pamfletske produkcije Milana Obradovića koji, da ne bi bilo sumnje, neke od pučkih svezaka snabdjeva iznad naslova propagandnim lozinkama: »Svoj svome! Židovi svi i svuda i svi jednaki. Svoj svome!«; »S istinom na srijedu!«; »Ko ima uši da čuje, nek čuje; ko ima oči da vidi, nek vidi. Ovo pročitaj i podaj dalje, neka sav moj narod čita.« Iznad naslova: »*Tragična smrt Milana Obradovića*« stoji motto: »Mir pepelu njegovu! Što je tražio – dobio je! Izraelova pobjeda nad krstom!« Iz njegovih se svezaka, međutim, saznaje da su imali tržišnog uspjeha, o čemu Obradović izvještava ponekad u drugom i trećem izdanju. Dok su neki antisemitski pamfleti dijeljeni besplatno, npr.: »*Dolje obrazinu – prefrigani Izraelu!* Sve tvoje konce pohvatao sam. Sve tvoje ujdurme, razotkrio sam. Izraelov gordijev čvor, presjekao sam. Obrazinu sa tebe skinuo sam. U mrežu sam te uhvatio kao pauka, u procijep kao zmiju, u gvožđa kao lisicu i na udicu kao ribu. Dijeli se badava.«, dotle je na drugim izdanjima sigurno zarađivao, kao primjerice na motivu usmene književnosti što ga je ispričao za svoje čitaoce:

»*Čudotvorna torba* ili od kada je na ovome svijetu sve gore i gore. (Narodna). Cijena 20 filira. Ovo čitaj jer ovako što nisi nigda čuo ni čitao.« Na kraju je uokvireno upozorenje: »Ova je knjiga tiskana u 5.000 kom., a dobije se u pisca Milana Obradovića u Bjelovaru.« Budući da sam u Sveučilišnoj biblioteci našla tri izdanja »Čudotvorne torbe«, čini se da se pojavilo najmanje petnaest hiljada primjeraka tog izdanja. Time se, međutim, ne iscrpljuje tržišni uspjeh pučkog pisca.

U drugom izdanju sveska: »*Uputstvo* onima koji su odlučili seliti u Ameriku sa učenjem englesko-amerikanskog jezika u 30 dana bez učitelja. Cijena 50 filira.« saznajemo da je drugo izdanje kao i prvo, objavljeno u *50.000 primjeraka!* (»Prije pet godina tiskao sam ovo djelo u 50.000 komada, te mi ostalo svega samo još 500 kom.«) Obradovićev »priručnik«: »Učenje englesko-amerikanskog jezika u 15 dana bez učitelja, II izdanje« objavljeno je, navodno, u *25.000 primjeraka*.

Očigledno da je zarada omogućavala štampanje ostalih Obradovićevih pučkih književnih, pretežno pamfletskih tvorevina (pregled naslova, prema katalogu Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu, donosim na kraju članka).

Pučki svesci Milana Obradovića u kojima se prizemnim putem širio antisemitizam oko 1911. i 1912. godine, privukli su mi pažnju neposredno u vrijeme rada na referatu o Ognjenslavu Utješenoviću Ostrožinskom, za znanstveni skup koji je održan u Topuskom, 22. i 23. februara 1991.

Radeći na toj temi, bila sam iznenađena žestinom kojom se u osvrtu na Utješenovićeve *Nedjeljka*, u »Naše gore listu« 1861. godine, Adolf Veber Tkalčević, pod inicijalima: A. T., okomio na usporedbu »našeg naroda« s narodom Izraela, koju je opjevao Utješenović u pučkim desetercima svog *Nedjeljka*. Istražujući hrvatsko 19. stoljeće, nisam ni u jednog pisca pročitala žešće negodovanje od ovoga kojim je Veber dokazivao da je za »naš narod«, misleći pod tim kršćane istočne i zapadne crkve, Srbe i Hrvate, spomenuta usporedba neodrživa i uvredljiva, pa stoga »narod« ne može biti njome zadovoljan.

Adolf Veber Tkalčević (1825-1889), u duhu svog vremena, naglašava zajedništvo hrvatskog i srpskog naroda, kršćana bez obzira kojoj crkvi pripadaju i suprotstavlja se svakom pokušaju njihove diobe. Čitajući ga, pomislila sam tada kako se istraživači klone *usputnih* tema na koje nailaze kao na građu za pisanje u nas nenapisane »nove historije« (kakva nam je poznata iz radova francuskih povjesničara), zbog čega mnogo književno-povijesne građe ostaje u tami stoljeća.

Priznajući Utješenoviću da je pronašao neke dodirne točke u usporedbi našeg naroda s izraelskim narodom, Veber nastavlja s nabranjem razlika:

*...iskvarenost židovska, a naša čudorednost; malodušnost njihova, a naša mukotrpnost; slabo pouzdanje njihovo u svoga Boga kojeg su svaki čas odbjegavali, a naša stalnost u vjeri bez mrljanja... (...) Što pako, ako uzmemo život, u kojem naš narod Židove i kano svoje najveće neprijatelje i uopće kano pogane ljude mrzi i prezire? Hoće li pjesnikova žica biti jača nego osvjedočenje naroda, crpljeno iz crkve i iz života, pa hoće li narod trpiti da ga njegov pjesnik prisposodblja tako poganomu narodu?*²

Utješenović je odgovorio³ kako je mislio na biblijski izraelski narod, na što je Veber objasnio rezolutno zašto mu se usporedba ne sviđa, pa stoga: »naš narod ne može biti zadovoljan s tom prisposodobom«:

*... prvo, što naš narod u bitnih točkah nije sličan židovskomu; drugo, što naš narod iz crkvenoga života pozna one davne jeruzolimske Židove kano nevaljale; treće, što naš narod iz današnjeg života pozna današnje Židove kano nevaljale, te se nije nadati da će pjesnik u očijuh naroda Židove makar i polugom vjere tako oplemeniti, da će se on moći ponositi s te prisposdobe, jer ugled crkveni i vlastito iskustvo našega naroda mnogo je jače od ugleda pjesnikova; četvrto, što je cijela ta prisposdoba nekorisna, ako se njom ne učvršćuje narodu našem nada u budućega Spasitelja kojega on treba, a židovstvo mu ga ne može pružiti.*⁴

Veber se poziva na dva izvora argumenata u prilog svojih tvrdnji: crkveno naučavanje (Sveto pismo, propovijedi) i svakodnevní »život«.

Pučki pamfletist Milan Obradović, poziva se također na »život« što stavljam u navodnike, jer se ne radi o prirodnom, elementarnom nego o društvenom što znači povijesnom životu, onakvom kakvom ga vidi i pisanjem stvara i objašnjava pučki pisac, pamfletist.

Činjenica da se zaustavljam na pučkom pamfletistu Milanu Obradoviću koji rastura svoje sveske – samo za neke od njih poznat je tiraž od pet hiljada primjeraka, ne razlikuje se od znanstvenih razloga i pažnje koju zahtijeva polemika u »Naše gore listu« (1861) između Adolfa Vebera Tkalčevića i Ognjeslava Utješenovića Ostrožinskog u povodu izlaska pučkog spjeva: *Nedjeljko* (1860.).

Pučki pisci nastojali su izravnim djelovanjem svojih jednostrano angažiranih tvorevina mijenjati »život«, društvenu stvarnost, nudeći pučka književna objašnjenja ispisana: »kao sunce na nebu istinito«; najčešće su oštri kritičari morala, brinu o svemu, kritiziraju i nošenje steznika, kao što vode brigu o svim grijesima svojih bližnjih.

² »Naše gore list. Zabavno-poučni časopis«, Zagreb, 1861. Tečaj I, br. 2, str. 16.

³ »Naše gore list. Zabavno-poučni časopis«, Zagreb, 1861. Tečaj I, br. 9, str. 71.

⁴ Nav. djelo, br. 13, str. 103.

U tom smislu brige za moral u vidu pučkog pamfletskog trača začinjenog vulgarnosti-ma, navodim na prvom mjestu dva naslova Milana Obradovića, a zatim ostale o kojima će biti riječi u ovom osvrtu; već navođenje naslova upućuje na svojstva pučkog štiva:

1. »Bjelovarske i javne i tajne. *Tužan rastanak* bjelovarskih sluškinja, kuvarica, abvašmadli, švelji, vešerki, kelnerica, kasirki, kicmadli, ferkajferica, babica, štumadli, bona, guvernanti, učiteljica, stručnoškolki, gimnazijalki, milostivih gospođa i lijepih frajljica sa vojnicima, kadetima i oficirima koji su 5. ožujka 1912. otputovali u Beč. Napisao Milan Obradović, novinar u Bjelovaru i dobar poznavalac krasnoga spola. Cijena 20 filira. Tiskara V. Novotni, Zagreb.«
2. »Bjelovarske tajne. *Plač*, jauk, lelek, zapomaganje, kukanje, vriska i piska bjelovarskih sluškinja, kuvarica, švelji, vešerki, kelnerica, kasirki, kicmadli, babica, štumadli, milostivih gospođa i lijepih gospojica za vojnicima, kadetima i oficirima koji će 5. ožujka 1912. otputovati sasvim u Beč. Napisao Milan Obradović, novinar u Bjelovaru. Cijena 20 filira. Zagreb. Tiskara Većeslav Novotni, 1912.«
3. »Svoj svome! Židovi svi i svuda i svi jednaki. Svoj svome! Kršćanski nemar i nehaj – *propast Hrvatske i Slavonije*. Kao sunce na nebu istinito ispisao Milan Obradović, novinar u Bjelovaru. – Ne spavaj, protrljaj oči, kreni se! Okat si – ne daj se varati. Budi pametan, a ne bedast i zaglamast! Nesrećna domovina i propala u zadnjem trzaju traži spasa! Cijena 10 fil. (100 komada 5 kruna).«
4. »Ko ima oči, nek čuje, ko ima oči da vidi, nek vidi. Ovo pročitaj i podaj dalje, neka sav moj narod čita. *Bračo i zemljaci, ne idite u Ameriku!* svome dobrom i milome narodu u Hrvatskoj i Slavoniji kao ozbiljan savjet napisao Milan Obradović, književnik i novinar u Bjelovaru. Tiskano u 5.000 kom. (Dijeli se badava.) Tiskara V. Novotni, Zagreb (1911).«
5. »*Prva poslanica braći Srbima* u Bjelovaru i njegovoj okolici. Napisao Milan Obradović branitelj kršćana od Judine i Iskariotske sile i moći. Cijena 10 filira. (Ko u pismu pošlje za 50 fil. pošt. maraka dobiva ovu i još 15 antisemitskih knjiga). (1912)«
6. »S istinom na srijedu. *Kako je i na kakav način umro naš sirotni Rade?* Napisao Milan Obradović, novinar u Bjelovaru i branitelj sirotnih i potlačenih od bogatih i silnih. Cijena 20 filira. (100 komada u 1/2 cijene, 1000 i više u 1/4 cijene) (1911).«
7. »Mir pepelu njegovu! Što je tražio – dobio je! Izraelova pobjeda nad krstom! *Tragična smrt – Milana Obradovića*. I uhvatiše ga i išehtovaše. I sada je na zemlji postao mir te među Židovima i kršćanima dobra volja i sloga i dobro do Boga... (Dijeli se badava). (1911).«
8. »*Židovi u pričama*. (Posvećeno sremsko-karlovačkim bogoslovima.) Napisao Milan Obradović, novinar u Bjelovaru. *Pazi: Proučavajmo Židove*, jer što ih bolje i prije proučimo, prije ćemo im i lakše doskočiti! Kad već imaš neprijatelja uza se, onda ga moraš dobro proučiti, ako ga misliš savladati. (1911) Cijena 20 filira. (100 i više komada u pola cijene).«

Na kraju prvog spomenutog sveska: *Tužni rastanak* navodi se opsežan spisak »knjiga«, dakle, isto takvih svezaka od osam ili šesnaest stranica, što ih je Milan Obradović predao u štampu. Teme su to »bulevarske« štampe, ali iste teme mogu biti predmet deseteračkih pučkih pjesama koje su ponekad završavale sudskim postupkom protiv njihova autora; takve i slične pučke književne tvorevine ranijih razdoblja, otkrivane su među sudskim spisima i registrirane kao kulturno-povijesna zanimljivost.

Nakon popisa Obradovićevih »knjiga« koje čekaju na skoro objavljivanje, slijedi isto tako zanimljiv oglaš: »NB. 3 km od Bjelovara, prodaje se jeftino kraj drumu krasan posjed

(sa vinogradom i šumom) od 20 rali. Upitati mene.« Navedena su još imena vlasnika trgovine, gostionica i brijačnica u kojima se prodaje knjiga Milana Obradovića: »Tužan rastanak bjelovarskih sluškinja...«. Iz naslova je već vidljivo da »knjige« imaju funkciju novina, ali se oslanjaju i na motive pučkog popularnog štiva, npr., sluga nadmudruje gospodara (grofa), zamjena uloga (sobarica-grofica); motiv je usmene književnosti razgovor ili svađa sa svetim Petrom ili kuda ide duša kad (netko) umre:

1. *Kako je jedan gospodin u Bjelovaru ostao bez žene* 5.III.1912; 2. *Doček novih soldata* 6.III.1912. u Bjelovaru; 3. *Sobarica – grofica*; 4. *Pisma bjelovarskih ženskinja švalerima u Beč i bečkih soldata svojim starim švalerkama u Bjelovar*; 5. *Kuda ide duša financova, kad financ umre?*; 6. *Svađa advokata sa svetim Petrom*; 7. *Sluga nadmudrio grofa*; 8. *Prendenti na balkansku krunu ili Srbijanski vojni bjegunci u Bjelovaru*; 9. »Rođeni«; 10. *Mudrovanja brice Gregureka*; 11. *Iz života mukotrpnih šandarara. – Svakoj knjigi biti će cijena 20 filira. A ko mi unapred pošalje u pismu pošt. maraka za jednu krunu, dobit će sve te knjige i ovu i Plač – franko.*

Obradović je kao učitelj u Bosni i Slavoniji dobro upoznao usmenu književnost; piše: »sakupio sam masu narodnih umotvorina: priča, pjesama, poslovice, zagonetki itd, koje sam ustupio Matici hrvatskoj u Zagrebu, Matici srpskoj u Novom Sadu, Kosti Hörmanu u Sarajevu i SANU u Beogradu.«

Stoga je razumljiva i pojava njegove obrade usmene predaje: »Čudotvorna torba ili od kada je na ovome svijetu sve gore i gore«, uz naslov dodaje: »Vrlo čudno narodno pričanje o Bogu, sv. Petru i vojniku«. Vidi se da je slušao usmene predaje i u načinu kako započinje pričanje: »Bilo je to staro, prastaro doba kada su sveci, budi im slava i dika, po ovoj zemlji hodili kao ljudi. Tako jednom pođe Bog i sv. Petar pješke po svijetu«, da bi na kraju »protumačio« predaju u najužoj vezi s proživljenim I. svjetskim ratom (u III. izdanju *Čudotvorne torbe* Bjelovar, 1920. godine).

Zapisao je i objavio, prema svemu sudeći točno prema kazivanju, usmenu pjesmu: »Junačka narodna pjesma. *Boj Srba s Tatarima* pod carem Lazarom za svetkovinu i starevinu srpsku. Pribilježio u Bosni Milan Obradović. Zagreb, Srpska štamparija (Deoničarsko društvo), 1902.«

U obrani morala, uglavnom na način vulgaran, Obradović poput većine pučkih pisaca zdušno napada i okrivljuje žene (»kad je sve što se zove Eva i Evina kći pomahnitalo«), zbog žena i Židova, pokazuju njegovi pučki pamfleti, društvu prijeti propast:

»Onda se još čudimo što neće niko u Bjelovaru da se ženi. Pa zar je ko lud ili je pao na tjeme? Zar uzeti za svoje i pod svoje tuđe oblizine? To opet ne!«

Umjesto latinskog i grčkog, pučki agitator poziva na učenje »domazluku«: »A zašto se ne uče kućanstvu i domazluku, pa da znadu kuhati i sobu pošteno spremiti. Da, da, to njima ne treba, to će mjesto njih raditi sluškinje i kuharice. Dali smo im sva prava, pustili na poštu, željeznicu, banke, u razne radnje itd., još samo treba da ih pustimo za suce, advokate i policiste, onda nas je vrag odnio sasvim i sve redom. Onda ćemo mi biti i sluge i kuhari i sobari! One će nam suditi i dijeliti pravdu. Krasota! Al one će to dijeliti po ljepoti i gustiozitetu. Ružni će na vješala!«

»Negda su se naše od 18 god. cure stidile kad joj koji gost u kuću stigao, da dođu pred nj', a danas gledam po parade placu kako naše frajllice od 14-16 godina samo što ne uzjaše na sred dana na kadete. Kadeti mi i oficiri sami kažu: »Herr Obradović, što ćemo, same nas zovu, vuku, bili bi ljudi da ih odbijamo... I imaju pravo.«⁵

⁵ *Tužan rastanak...* str. 13 i 14.

Pučki pamfletist pokazuje da bi društvena promjena urodila obrnutom, karnevalskom slikom svijeta (*verkehrte Welt*), pa bi muški vladajući sloj postao podređen: »Onda ćemo mi biti i sluge i kuhari i sobari.« Takva je slika svijeta trajna tema karnevalskih zabavljanja, pa se i danas u pokladnoj povorci javlja obrnuta slika svijeta: žene s flašom, a muškarci s kuhačom. U pučkoj književnoj konzervativnoj slici pokvarenog svijeta, muškarci se javljaju kao statisti, nedužni posmatrači i silom-prilika sudionici (»same nas zovu, vuku, bili bi ljudi da ih odbijamo«) bez obzira na to da li je pučki pisac iz 18. ili 20. stoljeća.⁶

»Muški samo posmatraju što se to sve radi i što se oko njih zbiva i čude se čudom velikim i ne mogu se dovoljno načuditi toga čudnoga i zanimivoga moralnoga prizora.«⁷

Obradoviću je bliska usmena književna tradicija, pa se to osjeća, npr., u parafrazi završnog objašnjenja iz poznatog motiva usmenog pripovijedanja o mužu kojeg žena vara s kumom; muž ubije kuma; na ženin plač traži da ga ona gurne u rijeku, jer kad nema kuma, ne treba ni njega na životu. Žena pristane da muža gurne, on se izmakne i ona pada u rijeku. U *Tužnom rastanku* navodi se primjer: nakon odlaska soldata »sluškinja Mandica (...) prerezala sebi žile na lijevoj ruci i za 1/4 sata umrla. Zadnje su joj riječi bile: »Kad već nema njega, ne treba ni mene na ovome svijetu...«.

Obradović se hvali uspjehom pučkih svezaka *Plača...*, pa navodi da je za dva dana prodano »oko 600 komada«; kad se odbije samohvala i pretjerivanje, ostaje ipak svjedočenje da su njegovi svesci od osam i šesnaest stranica bili znatizeljno i rado čitani kao lokalne novine i pučki književni trač:

*O veliki Bože, o presveti Jezuš, o blaženi Josipe i slatka Marijo, što se sve to izleglo iz tih knjiga. Na sve strane daj, trči se to, traži kao šećer. Pa i najveća gospoda hoće da vide i čitaju kako se to plače. Već prvog i drugog dana prodano je oko 600 komada. Purš velikog župana doletio, dajte i meni jedan Plač, a velemožna, poglavita, velečasna i veleučena gospoda na sve strane kupuju i čitaju samo Plač. Obradović, prokleti Obradović... o ničem se drugom i ne govori do samo o Obradoviću. Gelungen, sehr gelungen, govori se posvuda i po svem Bjelovaru.*⁸

Autor izvještava o zaradi na *Plaču* što na 600 primjeraka iznosi 40 forinti.⁹ Potpuno je neistraženo područje prodaje i eventualne zarade od izdanja pučkih knjižica, što bi tržišnim putem potvrdilo popularnost i ukazalo na odnose društvenih vrijednosti, kao što je uopće knjižarsko tržište, pogotovo ranijih razdoblja, u nas ostalo neistraženo.

Kao glavnog krivca za sve društvene probleme, Obradović u pamfletima optužuje Židove pa im pripisuje krivnju i za slabi urod voća i vinograda, svojim doseljenjem donijeli su, optužuje pisac, gusjenice i filokseru; optužba se nastavlja uvredama i karakterističnom pučkom književnom jadikovkom za dobrim starim vremenima:

Dok njih nije bilo među nama, nije na nama bilo toliko bolesti kao sad. U svinje je udarila svinjska kuga, a u marvu bolest jedna za drugom. Danas je među ljudima veliko zlo: sin ne sluša oca, a otac živi u vječitoj svađi sa mamom. Od kada su džidi počeli dolaziti

⁶ Divna Zečević, *Tri polemičke propovijedi protiv poklada (18. st.)*, Godišnjak: »Narodna umjetnost« Zagreb, 1988, br. 25, str. 115-122. – Propovjednik iz 18. st., Hilarion Gašparoti, poziva se na latinske izvore koji kažu da su žene predvodile u slavljenu »Bakhuša« i »požerušnih dneva«. Upravo su žene, iz bludnih prohtjeva, dovukle »k ovom vražjem svetku i muške glave«! – Vidi str. 116.

⁷ Nav. djelo, str. 14.

⁸ Nav. djelo, str. 2.

⁹ Nav. djelo, str. 6.

*k nama, naš svijet se raseljuje po svem svijetu, a oni se k nama doseljuju sve više i više. (...) Čujte me! Četvrtina našeg domaćeg pučanstva iselila se iz naše domovine, te se potuca od nemila do nedraga po tuđem svijetu. A ko ih je otjerao u svijet – džid.*¹⁰

Takve i slične optužbe i objašnjenja gospodarske krize u Hrvatskoj, umnožava Milan Obradović ne samo u ovom svesku: *Prva poslanica braći Srbima u Bjelovaru i njegovoj okolici*, nego kad god mu se pruži prilika pozivajući: »pod moj sveti antisemitski barjak« ili »Sve što je kršteno uz me proti nekrsta« uz obećanje:

*... ja evo osjećam u sebi sile i snage, da ću za 25 godina očistiti Hrvatsku od Juda i Iskariota!*¹¹

O Židovima piše na način koji je sve do danas prisutan u usmenim razgovorima u kojima se povremeno mogu čuti optužbe na račun »dotepenaca« bez obzira na njihovu nacionalnu i rasnu pripadnost, naime, često su »dotepenci« pripadnici drugih regija, ali ne i druge nacionalnosti, pa se tako govori, npr., o prodornim i sposobnim Hercegovcima kao o opasnim i beskrupuloznim ljudima, što sam imala prilike čuti na terenskom radu, npr., u okolici Zagreba, u Šestinskom Kraljevcu; svi su »dotepenci«, prikazani pučkom književnom isključivošću, drski i brzo se bogate na račun učtivih i bogobojažljivih starosjedilaca.

Milan Obradović: »Svi ovi su došli iz Mađarske goli i boski k nama, a kršćanski narod ih je digao na visinu sa koje oni pljuju na krst i kršćane! Sam čivo Schwartz¹² četiri puta godišnje bankrotira i vječito mu u dućanu rasprodaja, a svaki dan ima sve više i više robe u dućanu. Silan bezobrazluk čivutkinja na pijaci već je neopisiv i nesnosiv, a palest. dugi nos je postao još dužim i bezobraznijim od kada je u Daruvaru izabran za zastupnika čivo Dr. Schwartz! što znači za kršćane ne samo bruka i sramota nego i poraz za kojim ide i kršć. propast!!!«

U istom svesku gdje proriče kršćansku propast, pučki *spasitelj* kršćana, nudi izravnu pomoć, upozorenje u kojim dućanima treba kupovati, pa navodi imena trgovaca kršćana u Daruvaru, uz devizu: »'Svoj svome' sa kojom ćemo pobijediti lukavi i prefrigani Izrael.«

Spomenuta deviza koju pučki pamfletist reklamira uoči I. svjetskog rata, proći će crnu metamorfozu i pojaviti se u razornom užasu II. svjetskog rata kao prijetnja: »Svakom svoje!« (*Jedem das Seine!*). Jedna od Obradovićevih brošura nosi naslov: »Zakonom zabraniti Židovima stanovanje i varanje po selima te protjerati ih u za njih određene gradove. Napisao: Antisemita III. Izdao i nadopunio: Milan Obradović, novinar u Bjelovaru. Cijena 10 filira. (5 i više komada u 1/2 cijene.) Hrvatska pučka seljačka tiskara d.d. u Zagrebu«. Naslov je, međutim, opasniji od onoga što slijedi u nasumičnom nabranjanju svega što pripisuje Židovima. Nakon naslova slijedi na drugoj stranici prijedlog s osam točaka za osnivanje: »Opće narodne generalne svjetske lige antisemitske«; prijedlog je da se protjeraju Židovi: »iz cijelog svijeta u Palestinu« i »da se to izvrši najdalje za 25 godina (1/4 vijeka, dakle do 1935. godine) tako da se sav svijet riješi svojih Židova, svojih krvopija i nemilih gostiju«. 1935. godinom pučki pamflet zadire već u doba nacističkog terora i najavljuje pripremu II. svjetskog rata!

¹⁰ *Prva poslanica braći Srbima u Bjelovaru i njegovoj okolici. Napisao Milan Obradović, branitelj kršćana od Judine i Iskariotske sile i moći. Cijena 10 filira. (1912.) str. 2.*

¹¹ Nav. djelo, str. 7.

¹² Greška u pisanju prezimena Schwarz pripada pučkom tekstu.

Pučke književne dokaze u prilog svom antisemitizmu navodi Obradović u vidu ispričanih pisama koja su mu, navodno, pisali u znak podrške katolički župnici; pisma proizlaze iz njegove zamisli o ujedinjenju svih kršćana protiv Židova. Česte vulgarnosti također su bile rado čitane i povećavale prodaju brošura:

*Evo od jednog župnika iz N. sela (Srijem) pismo: kao župnik među 4 narodnostima: Hrvati, Mađari, Švabe i Albanezi, dočuo sam ovih dana da moji župljani imadu knjigu koja piše: da se naš Isus rodio od k.... Možete si misliti kako mi je bilo pri duši, meni samom bez kapelana...*¹³

Pokazuje se da je župnik dobio jednu od Obradovićevih »knjiga« i postao njegov oduševljeni pristaša; slijedi priča o pismu jednog dominikanca s otoka Hvara kojemu pripisuje sljedeće »zahvalne« riječi: »Bog s vama, te i dalje rastvarajte te bijele grobove Izraelaca, prepune truleži i svakog gada na užtrb katoličke vjere i našeg kukavnog hrvatskog naroda.«¹⁴

U pučkoj književnoj produkciji pamfleta protiv Židova, Obradović se služi i oblikom kalendarskih povijesnih pričica koje su objavljivane s oznakom: »Iz dogodovštine«, daka-ko, u poučne svrhe, pa u te iste poučne svrhe objavljuje i Obradović priču pod naslovom: »Krvni zločin u Trientu« koja počinje »preciznom« oznakom godine zbivanja radnje što treba poslužiti u »dokazne« svrhe: »God. 1475 življahu u Trientu tri židovske obitelji...«¹⁵

Na kraju se nalazi pučki književni podatak, također u funkciji potenciranja uvjerljivosti izvora iz kojeg je »istinit događaj« preuzet: »Izvađeno iz starostavnih knjiga, koje se nalaze i sada u vatikan. biblioteci u Rimu«. Onima koji mu ne vjeruju, pučki pamfletist Milan Obradović, poručuje izazovno da ga tuže sudu: »Na megdan, gospodo, a ja sam na biljegu!«

Logična je pojava stoga, da je pučki pamfletist oko 1911. godine izvukao debele batine u *Narodnoj kavani* u Zagrebu, kako je već spomenuto. Vjerojatno je, međutim, da to nije bio jedini »okršaj« u njegovoj pučkoj književnoj i antisemitskoj »borbi« za spas kršćana od gospodarske propasti!

Premda je njegov antisemitizam na pučki književni način naivan, ali prije svega prizeman, ispod razine čak i žute štampe, kao loš falsifikat podliježe manjoj kazni, za razliku od uspješnijeg falsifikata što ga može izraditi izučeniji majstor, treba ipak imati na umu da se u nižem sloju opismenjenih kupaca Obradovićevih »knjiga«, odnosno pučkih brošura, neometanim putem širio antisemitizam čije postojanje u 19. stoljeću registrira i spomenuti *Naše gore list*, 1861. godine.¹⁶

U nastojanju da izravno djeluje na sudbinu svojih zemljaka, poput svih pučkih pisaca koji pišu u namjeri mijenjanja stvarnosti, Obradović se obraća 1911. godine sveskom: *Braćo i zemljaci, ne idite u Ameriku!* Na kraju poziva i gorljive opomene, nalazimo pučku analogiju deset Božjih zapovijedi, pod naslovom: »Deset narodnih zapovijedi«; slijedi poznata pjesma Alekse Šantića: »Ostajte ovdje!«, u izmijenjenom, pučkom književnom kontekstu Obradovićeve »knjige« od šesnaest stranica. Pjesma u pučkom književnom kontekstu postaje ne samo poučna, nego se javlja kao sredstvo u službi praktične pouke: »Ovu pjesmu

¹³ *Prva poslanica braći Srbima...*, str. 5.

¹⁴ Nav. djelo, str. 6.

¹⁵ »Tragična smrt – Milana Obradovića« (1911.), str. 13-16.

¹⁶ O antisemitizmu opširnije vidi više tekstova u zborniku *Antisemitizam, holokaust, antifašizam*, Zagreb 1996.

nauči napamet, a zapovijedi i svojoj djeci da ju nauče. Mi moramo svim silama svi zajedno nastojati da se ta prokleta seoba spriječi i obustavi.«¹⁷

Usmjerenost na praktično djelovanje ogleda se i u činjenici da je pučki svezak štampan u pet hiljada primjeraka i besplatno dijeljen s uvjerenjem da se ovim načinom može djelovati na zaustavljanje iseljavanja i tim putem razriješiti ekonomska kriza.

Iako angažiran u »zaustavljanju« iseljavanja, Obradović objavljuje: *Uputstva*, savjete onima koji odlaze u Ameriku, kao i »priručnik« za učenje engleskog jezika, u ukupnom tiražu od 150.000 primjeraka: kako sam navodi, dva izdanja od 50.000 primjeraka i dva izdanja od 25.000 primjeraka.

Savjeti onima koji se pripremaju na iseljavanje, međutim, nisu dijeljeni besplatno, nego su prodavani po 50 filira (»Uputstvo onima koji su odlučili seliti u Ameriku sa učenjem englesko-amerikanskog jezika u 30 dana bez učitelja. Cijena 50 filira.«), što znači da je bilo unosnije pomaganje od pokušaja »zaustavljanja« iseljavanja.

Milan Obradović je karakterističan pučki pisac kojemu je bliska usmena književna tradicija. Poput mnogih pučkih pisaca i stihotvoraca koji su u svojoj isključivosti angažirani u stranačkim borbama ili drugim vidovima društvenih sukoba, Obradović je antisemitskim pamfletima »rješavao« na pučki književni, prizemni način gospodarske probleme u Hrvatskoj. Veliki broj »naslova« što ih je objavio u svescima od osam i šesnaest stranica, umnožen tiražom od više hiljada primjeraka, pruža značajnu i neizvjesnu konačnu brojku koja ukazuje na široku rasprostranjenost njegova pamfletskog štiva što se u književnom i kulturno-povijesnom smislu ne može zanemariti.

* * *

Pregled pučkih svezaka koji nisu spomenuti u članku: »Pučki pamfletist Milan Obradović« – prema katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. (Popis je nepotpun već i zato što ne sadrži podatke o ponovljenim izdanjima.)

1. Podjela Židova. Eintheilung¹⁸ *der Juden. Svojim pristašama priredio Milan Obradović.* Sisak. Tiskara Janka Dujaka.
2. *Iseljeničko pitanje i židovsko pitanje ili dva najvažnija naša pitanja današnjeg vremena.* Zagreb, 1910.
3. *Myspoka. Rodoslovje odabranoga naroda od Isusa do danas.* Zagreb, 1914.
4. *Kako su Židovi varali 40 godina jadne i neuke Hrvate da su oni Hrvati Mojsijeve vjere.* Bjelovar, 1909.
5. *Kako je otkriven Talmud.* Bjelovar 1911.
6. *Kako da riješimo židovsko pitanje. Najpreča stvar, spas Hrvata i Hrvatske u zadnjem času.* Zagreb, 1920.
7. *Šulhau Aruh, židovski zakonik. Židov lihvar 730%. Židovstvo i štampa. Jednogodišnjica Obradovićevog antisemitskog rada.* U Sisku. Janko Dujak.

¹⁷ Braćo i zemljaci ne idite u Ameriku! 1911, str. 15-16.

¹⁸ Greška u pisanju, kao u slučaju prezimena Schwarz, pripada osobitostima pučkog teksta.

8. *Izvadak iz Talmuda*. Zagreb.
9. *Židovi i tajni im planovi kojima misle podjarmiti sav svijet i sve narode na zemljiu*. Bjelovar.
10. *Židovi u tajnim društvima i udruženjima*. Zagreb. Tiskara V. Novotni.
11. *Židovi u Bibliji ili stavci iz Biblije vrijedni spomena za antisemite*. Zagreb.
12. *Zašto smo mi antisemiti i što hoćemo ?* Zagreb (1909).
13. *Van Iskariote, dosta bješe vašeg zla, Jude! Slavonski silnici*. Zagreb, 1912.
14. *Moje dvodnevno tamnovanje u zatvoru kr. kotarskog suda I u Zagrebu*. Zagreb (1911).
15. *Sram vas bilo, kršćani!* Bjelovar.
16. *Slavonski silnici ili Prva moja sveta antisemitska poslanica krštenome narodu u Slavoniji*. Zagreb (1910).
17. *Moj savjet i pouka braći i zemljacima koji putuju u Ameriku*. Zagreb, 1907.
18. *Ozbiljna riječ u pravi čas*. Bjelovar, 1919.
19. *Razne pričice iz kršćansko-židovskog života*. Zagreb. (Obradovićeva biblioteka 1).
20. *Prva poslanica Milana Obradovića svome krštenom narodu u Pitomači i njejoj okolici*. Zagreb 1910.
21. *Prva poslanica svome krštenom narodu u Đurđevcu i njegovoj okolici*. Bjelovar.

Zusammenfassung

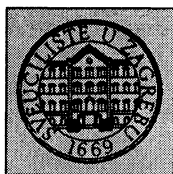
Die Volkspamphlete von Milan Obradović

Im Beitrag wird ausführlich über einige antisemitischen Broschüren von Milan Obradović berichtet, welche für breitere Schichten bestimmt waren, und die in Kroatien unmittelbar vor dem Ersten Weltkrieg veröffentlicht wurden. Die Autorin ist der Ansicht, dass Obradovićs Broschüren, die in verhältnismässig hohen Auflagen gedruckt wurden, auf die Ausbreitung der judenfeindlichen Stimmung in Kroatien Einfluss haben mussten.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

30

ZAGREB 1997.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Stipe Botica

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 166, fax. 385 1/ 6156 879
Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Tehnički urednik
Krešo Turčinović

Naslovna stranica
Iva Makvić

Lektura i korektura
Ljiljana Cikota

Prijevod sažetaka na engleski jezik
Marina Denona-Krsnik

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949. 75

RADOVI 30

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. – Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1997.
– 372 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X

Kompjutorski slog i prijelom
Krešo Turčinović

Tisak
KRATIS – Zagreb

Tiskanje završeno u ožujku 1998. godine

Naklada
500 primjeraka